

พลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นลาหู่ในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย

Dynamics of Lahu vernacular architecture in the upper north of Thailand

วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง¹ และ ลลิตา จรัสกร²
Vitul Lieorungruang and Lalita Jarasakon

บทคัดย่อ

บทความนี้สังเคราะห์ผลวิจัยในกลุ่มหัวข้อ พลวัตสถาปัตยกรรมในอาเซียน เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นลาหู่และการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย จังหวัดเชียงใหม่ และเชียงราย กรณีศึกษา หมู่บ้านขอบด้ง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ และหมู่บ้านห้วยน้ำริน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ทั้งสองหมู่บ้านที่เลือกศึกษาตั้งอยู่บนพื้นที่ลาดเชิงเขา และมีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่หลากหลายทั้งดั้งเดิมและแบบสมัยใหม่ ได้ตั้งโจทย์การศึกษาในเรื่อง ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในประเทศไทย โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ ทำการศึกษาปัจจัยครอบคลุมนโยบายการพัฒนาจากภาครัฐ และการส่งเสริมอาชีพจากศูนย์พัฒนาโครงการหลวง รวมถึงองค์กรต่างๆ จากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต การเกษตร การดำรงไว้ซึ่งชาติพันธุ์ของตน เพื่อหาความเชื่อมโยงถึงสาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลง ผลการวิจัยครั้งนี้ชี้ให้เห็นถึงสภาพสังคมและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วของวิทยาการสื่อสารของโลกาภิวัตน์ในประเทศไทย ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ นอกจากนี้การรับเอาวัฒนธรรมการปลูกสร้างเรือนแบบอย่างคนไทยเข้าไปประยุกต์กับเรือนลาหู่ ทำให้ในปัจจุบันเรือนลาหู่มีรูปแบบเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จากเรือนแบบดั้งเดิมไปเป็นเรือนแบบสมัยใหม่ จนแทบไม่เหลือเค้าโครงของเรือนแบบดั้งเดิม เนื่องมาจากปัจจัยที่เกิดขึ้นทั้งจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก แต่สิ่งสำคัญที่ได้จากการศึกษาชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ยังคงมีคุณค่าทางด้านศิลปะ สะท้อนถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของลาหู่

คำสำคัญ: สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ชาติพันธุ์ ลาหู่ พลวัต การเปลี่ยนแปลง

1 รองศาสตราจารย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

E-mail : vitul.l@cmu.ac.th

2 มหาวิทยาลัยศิลปากร คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Abstract

This paper is the result of the research in dynamic architecture in ASEAN regarding Lahu ethnic vernacular architecture and changes in Chiang Mai and Chiang Rai Provinces, the upper North of Thailand. It is the case studies of Kobdong Village in Fang, Chiang Mai Province and Huaynamrin Village in Viangpapao, Chiang Rai Province. Both villages are located on a sloping hill and comprise both traditional and modern architecture. This study aims to figure out the factors of characteristic changes in vernacular architecture in Thailand, particularly Lahu ethnic architecture. The research covers the policies of development from the government and career support from the Royal Project and related organizations. The study also covers changes in society, ways of life, agriculture, and the existence of ethnicity in order to find out the correlation of causes of changes. It was found that the society and fast changes caused by communication technology of globalization in Thailand unavoidably affects Lahu architecture. In addition, the acculturation of Thai house construction was adapted to Lahu house construction, changing traditional house to modern house. Original construction rarely exists because of internal and external factors. However, the value of ethnic vernacular architecture still comprises artistic value which reflects Lahu lifestyles and culture.

Keywords: vernacular architecture, ethnicity, Lahu, dynamic, changes

บทนำ

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา (Office of the Royal Society, 2012) ให้ความหมายคำว่า พลวัต คือ มีกำลังใช้ หมายถึง เกี่ยวข้องกับแรง เกี่ยวข้องกับผลของแรง ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า dynamic ซึ่งหมายถึง มีพลังเคลื่อนไหว ไม่หยุดนิ่ง เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา พลวัตในภาษาไทยมักใช้ขยายคำที่หมายถึง สิ่งที่ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่และมีความสามารถเคลื่อนที่ไปข้างหน้าด้วยพลังในตัวเอง

วิโรฒ ศรีสุโร (Sisuro, 2000) นิยามสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น คือ สถาปัตยกรรมของสามัญชนหรือชาวบ้าน และรวมถึงสถาปัตยกรรมทุกประเภท ทั้งอาคารพักอาศัย และอาคารชั่วคราวที่ถือกำเนิดขึ้นมาจากภูมิปัญญาของชุมชน ย่อมมีข้อแตกต่างกันออกไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ขึ้นอยู่กับอิทธิพลทางสภาพภูมิประเทศ อิทธิพลทางเผ่าชน อิทธิพลทางความเชื่อและศาสนา สภาพทางเศรษฐกิจ อิทธิพลทางวัสดุ และอุปกรณ์การก่อสร้าง ซึ่งมีจุดเด่นที่สำคัญร่วมกันประการหนึ่งคือ การสร้างที่มุ่งเน้นให้มีประโยชน์ใช้สอยมาเป็นหลักสำคัญก่อนความงาม

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล (Charoensuppakul, 1985) ให้ความหมายของสถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่น หมายถึง สถาปัตยกรรมแบบประเพณีที่ดำรงอยู่ในชุมชนพื้นถิ่น โดยที่ชาวบ้านได้ออกแบบก่อสร้างตามความจำเป็นตามความหมายที่ตนเข้าใจ โดยมีใช้แบบแผนของสถาปัตยกรรมแบบประเพณีไทยโดยตรง สถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่นนี้เป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีประวัติยืนยาวที่สุดและเป็นพื้นเมืองมากที่สุด ออกแบบและประดิษฐ์คิดค้นวิธีแก้ปัญหาพื้นฐานในปัจจุบันส่วนหนึ่งที่เกิดจากกำลังสติปัญญา กับองค์ประกอบที่อำนวยความสะดวกในภาวการณ์ที่เป็นอยู่

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นไม่ได้ศึกษาเฉพาะตัวงานสถาปัตยกรรมเพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงวิถีชีวิต สภาพแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์จะมีลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของตัวเอง ซึ่งสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นมีความเป็นพลวัต คือมีการเปลี่ยนแปลงตามสภาพและปัจจัยที่ไม่มีการหยุดนิ่ง ดังนั้นเป้าหมายของการวิจัยทางด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมุ่งทำการเก็บบันทึกข้อมูล การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นตามพลวัต ตลอดจนการศึกษาแนวคิดด้านพื้นถิ่นมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร การศึกษาการเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นลาหู่ในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยครอบคลุมนโยบายการพัฒนาจากภาครัฐ และการส่งเสริมอาชีพจากศูนย์พัฒนาโครงการหลวง รวมถึงองค์กรต่างๆ จากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต การเกษตร การดำรงไว้ซึ่งชาติพันธุ์ของตน เพื่อหาความเชื่อมโยงถึงสาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลง

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นลาหู่

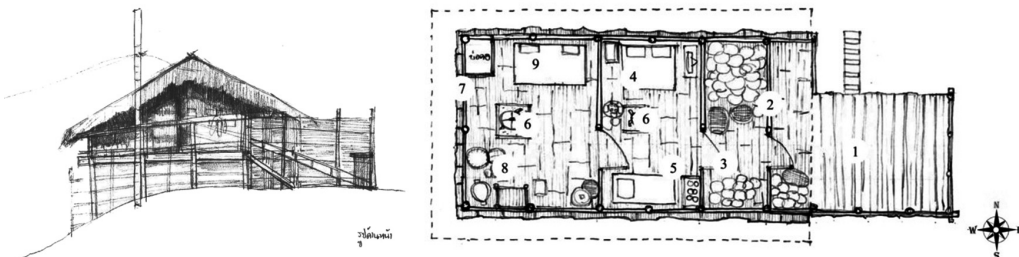
ลาหู่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่ง ซึ่งจัดอยู่ในสายตระกูลทิเบต-พม่า (Tibeto-Burman) แขนงโลโลกกลาง (Central Loloish Branch) จัดอยู่ในกลุ่มย่อยเดียวกับภาษาพูดของลีซอและอาข่าหรืออีก้อ ชนกลุ่มนี้เรียกตัวเองว่า “ลาหู่” ส่วนคนไทยเรียกชนกลุ่มนี้ว่า “มูเซอ” ซึ่งแปลว่า นายพราน (Sirisai, 1999) จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุว่า ชาวอี่ เป็นบรรพบุรุษของชาวลาหู่รุ่นแรกที่ตั้งรกรากชีวิตอยู่ในบริเวณญวนนาน นับตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถังเป็นต้นมา จากการสำรวจประชากรของจีนในปีคริสต์ศักราช 2000 พบว่า มีลาหู่อาศัยอยู่ในประเทศ

จีนทั้งสิ้น 453,705 คน โดยมณฑลยูนนานมีลาหู่อาศัยอยู่มากที่สุด ปลายทศวรรษที่ 1870 หรือ 1880 กลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ได้อพยพเข้าสู่ประเทศไทย ได้กระจายตัวอยู่ในเขตภาคเหนือ รวม 6 จังหวัด (Walker, 1995) ลาหู่เลือกตั้งถิ่นฐานอยู่บนสันเขาที่ลาดยาวขึ้นไปทางเบื้องสูง เชื่อว่าจะมีความยั่งยืนเหมือนดังสันเขา โดยที่เรือนหลังแรกที่ต้องปลูกสร้างก่อนเรือนหลังอื่น คือ เรือนของผู้นำศาสนา พร้อมกับลานเดินรำ ถือเป็นองค์ประกอบหลักของการตั้งหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ (Wongprasert, 1983) ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 องค์ประกอบที่สำคัญในหมู่บ้านลาหู่ คือ ลานเดินรำหรือลานจะคี

ลักษณะของเรือนลาหู่จะมีความแตกต่างกันไปตามแต่ละกลุ่มย่อย โดยทั่วไปเรือนจะยกพื้นสูงจากพื้นดิน ได้ถูกเจาะไว้เลี้ยงสัตว์ หลังคาทรงหน้าจั่วมุงด้วยหญ้าคา ผังเรือนจะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ดังภาพที่ 2 สิ่งแรกที่พบในเรือนลาหู่คือ ขานแดด (หมายเลข 1) เป็นขานไม้ไผ่หรือไม้เนื้อแข็ง ใช้สำหรับตากพืชผลทางการเกษตร และทำเป็นลานซักล้าง ถัดจากขานแดดเข้าสู่ภายในเรือนเป็นห้องโถงใหญ่ ถูกแบ่งซอยพื้นที่โดยมีผนังไม้ไผ่กัน (หมายเลข 2) แยกโซนที่นอนของลูกกับพ่อแม่ (หมายเลข 4, 5) ด้านในสุดของเรือนจะมีกระบะเตาไฟ (หมายเลข 6) ใช้สำหรับทำอาหาร ถัดจากกระบะเตาไฟ มีห้องเล็กๆ ขนาดกว้างประมาณ 1 เมตร ยาว 1 เมตร ปิดไว้มิดชิด เป็นห้องผีเรือน (หมายเลข 7) ใช้ในการประกอบพิธีกรรม จึงห้ามมิให้ผู้อื่นเข้าไปนั่งเล่นเป็นอันขาด ในการสร้างเรือนลาหู่ นั้น มีความเชื่อว่าจะต้องสร้างให้เสร็จภายในหนึ่งวัน มิฉะนั้นจะถือว่าผิดจารีต โดยมีการเกณฑ์ชาวบ้านมาช่วยกันสร้าง เจ้าของเรือนจะเลี้ยงอาหารเป็นการตอบแทน (Sateerasinlapin, 1984) เห็นได้ว่าภายในหมู่บ้านชาวบ้านมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น

ภาพที่ 2 เรือนและผังเรือนลาหู่แบบดั้งเดิม

เรือนลาหู่นอกจากจะเป็นที่อยู่อาศัย เป็นที่พักผ่อนหล่อนอน ป้องกันลมฟ้าอากาศ และความหนาวเย็นของสมาชิกในครัวเรือนแล้ว ยังมีคุณประโยชน์อีกหลายประการ คือ เป็นที่เก็บสะสมทรัพย์สินสมบัติต่างๆ ที่มีเป็นที่เก็บเมล็ดพันธุ์พืชและพืชผลทางการเกษตร เป็นที่ตัดสินใจตัดสินใจ เป็นที่ประกอบพิธีกรรม และยังใช้เป็นสถานที่เก็บศพเมื่อมีสมาชิกในครัวเรือนตาย ก่อนนำไปฝังที่ป่าช้า เรือนจึงมีความผูกพันแนบแน่นกับชีวิตความเป็นอยู่ของลาหู่

วิธีวิจัย

บทความนี้นำเสนอผลการวิจัยพลวัตสถาปัตยกรรมในอาเซียน มีที่มาจากงานวิจัย สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นลาหู่ และการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย (Jarasakon, 2014) การวิจัยใช้วิธีการเข้าถึงข้อมูลจากการลงพื้นที่ภาคสนาม ข้อมูลที่ต้องการครอบคลุมทั้งทางด้านมนุษยศาสตร์และสถาปัตยกรรมศาสตร์ การเก็บข้อมูลทางมานุษยวิทยานั้นสำคัญอย่างยิ่งที่ต้องใช้การเข้าถึงเหตุการณ์ภาคสนามอย่างเข้มข้น เพื่อให้เข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลง โดยมีข้อตระหนักของการเลือกตัวแทนหมู่บ้าน จำนวนสี่หมู่บ้านที่มีคุณภาพและปริมาณที่น่าเชื่อถือ ขั้นตอนการค้นหาค้นหากรณีศึกษาจึงเป็นขั้นตอนสำคัญของการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งกระบวนการค้นหามีผลรับได้ตามเงื่อนไขที่ถูกต้องตามหลักการค้นคว้าวิจัย มีการสืบค้นข้อมูลจากเอกสารเบื้องต้นเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ในประเทศไทย เพื่อทำการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง ในจังหวัดเชียงใหม่และเชียงรายเนื่องจากการค้นคว้าหาข้อมูลพบว่าเป็นพื้นที่ที่มีลาหู่อาศัยอยู่มากที่สุด มีเกณฑ์ในการคัดเลือกหมู่บ้านดังนี้

1) เลือกหมู่บ้านที่มีองค์ประกอบครบในการตั้งหมู่บ้านตามแนวคิดลาหู่ คือ มีผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำศาสนา และช่างตีเหล็ก

2) เป็นหมู่บ้านที่มีรูปแบบที่อยู่อาศัยแบบดั้งเดิมและหลากหลายรูปแบบ

3) เป็นหมู่บ้านที่ยังคงมีประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมอยู่

4) เป็นหมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาของหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน

สามารถสรุปได้ว่า หมู่บ้านที่จะทำศึกษาได้แก่ หมู่บ้านขอบด้ง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ และหมู่บ้านห้วยน้ำริน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ดังภาพที่ 3 การเก็บข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม โดยรักษาระยะ และการเยี่ยมช้เข้าเพื่อบันทึกการเปลี่ยนแปลง ตามการใช้งานตามกาลเวลา และตามฤดูกาล นำมาซึ่งข้อมูลที่มีการคลาดเคลื่อนและการคาดเดาที่น้อยลง แล้วจึงสรุปประเด็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

ภาพที่ 3 พื้นที่ศึกษาจากซ้ายไปขวา หมู่บ้านขอบด้งและหมู่บ้านห้วยน้ำริน

พื้นที่ศึกษา

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของ 2 หมู่บ้านที่เลือกศึกษามีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน โดยทั้งสองหมู่บ้านตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เป็นภูเขาสูงมีความลาดชันตามแนวสันเขา บริเวณโดยรอบหมู่บ้านเป็นป่าไม้และที่ดินทำการเกษตรของชาวบ้าน ในการวางเรือนจะหันจั่วเรือนไปทางด้านทิศตะวันออก และปลูกเรือนขนานไปตามความลาดชันของสภาพที่ดิน โดยมีข้อมูลด้านเรือนและบริบทสภาพแวดล้อม ดังนี้

หมู่บ้านขอบด้ง ส่วนใหญ่เป็นลาหู่ที่อพยพมาจากประเทศพม่า ในการตั้งถิ่นฐานได้เข้ามาก่อนการก่อสร้างสถานีเกษตรหลวงอ่างขาง ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2497 ลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้าน ตั้งอยู่บนพื้นที่ลาดไหล่เขารายล้อมด้วยภูเขาสลับซับซ้อน บริเวณรอบหมู่บ้านเป็นป่าเบญจพรรณและแปลงเกษตรของชาวบ้าน การวางผังจะวางกระจกระบายไม่เป็นระเบียบ (ภาพที่ 4) ในการวางทิศของเรือนจะหันจั่วไปทางทิศตะวันออก ภายในหมู่บ้านมีลานประกอบพิธีกรรม เป็นลานดินล้อมรั้วด้วยไม้ไผ่ ชาวบ้านเรียกว่า ลานจะคี จะตั้งอยู่บริเวณหน้าเรือนของผู้นำศาสนา มีคอกสัตว์ตั้งกระจกระบายใกล้ๆ เรือน และมีครกตำข้าวอยู่ตามจุดในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะใช้ครกตำข้าวรวมกัน เรือนบางหลังมียุ้งข้าวสำหรับเก็บข้าวไว้บริโภคในครัวเรือน หมู่บ้านขอบด้งได้รับการส่งเสริมจากสถานีเกษตรหลวงอ่างขางให้มีการปลูกไม้ผลเมืองหนาว เช่น สตรอเบอรี่ บัวยท้อ เมื่อได้ผลผลิตมาก็ส่งขายให้กับโครงการหลวง ถือเป็นอาชีพหลักที่สร้างรายได้ให้กับชาวลาหู่ ส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจที่ดีขึ้นของคนในชุมชน การเดินทางเข้ามาในหมู่บ้านทำได้สะดวกเนื่องจากมีการทำถนนเป็นคอนกรีตโดยได้รับงบประมาณในการทำถนนจากเทศบาลส่วนท้องถิ่น จึงพบเห็นเรือนบางหลังมียานพาหนะรถจักรยานยนต์จอดอยู่ใต้ถุนเรือน บางหลังทำโรงจอดรถยนต์อยู่ติดกับตัวเรือน ใกล้กับหมู่บ้านมีโรงเรียนบ้านขอบด้งเปิดสอนระดับอนุบาลถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยมีเด็กจากในหมู่บ้านขอบด้งและบริเวณใกล้เคียงมาเรียนที่โรงเรียนแห่งนี้

ภาพที่ 4 ผังหมู่บ้านขออวด

หมู่บ้านห้วยน้ำริน เป็นกลุ่มบ้านหนึ่งที่อยู่ในความปกครองของบ้านเมืองน้อย หมู่ที่ 8 ตำบลแม่เจดีย์ใหม่ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ตั้งอยู่ในบริเวณอุทยานแห่งชาติขุนแจ เริ่มก่อตั้งหมู่บ้านในปี พ.ศ.2519 การตั้งถิ่นฐานตั้งอยู่บนที่ราบระหว่างภูเขาที่ลาดชันเชิงเขา บริเวณโดยรอบหมู่บ้านเป็นป่าดิบเขา มีลักษณะเป็นป่าโปร่งเขียวชุ่มตลอดทั้งปี ลักษณะการวางผังหมู่บ้านจะวางผังเป็นกลุ่มบ้านเรียงรายกันไปตามสองข้างถนนในหมู่บ้าน ภายในหมู่บ้านมีลานประกอบพิธีกรรม 2 ลาน เพราะมีผู้นำศาสนา 2 คน โดยชาวบ้านจะเข้าร่วมพิธีกรรมในลานของผู้นำศาสนาที่ตนนับถือเท่านั้น และมีลานที่มีดซึ่งถือเป็นสถานที่คู่กับลานประกอบพิธีกรรม มีลักษณะเป็นเพิงเปิดโล่งหลังเล็ก ภายในหมู่บ้านมีโบสถ์คริสต์ซึ่งได้ก่อสร้างไปเมื่อปี พ.ศ.2554 โดยมีชาวบ้านบางส่วนได้เปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์แทนการนับถือผี นอกจากนี้ยังพบเห็นคอกสัตว์และที่เก็บฟืนวางกระจายอยู่รอบหมู่บ้าน เศรษฐกิจหลักของลาหู่บ้านห้วยน้ำรินขึ้นอยู่กับการทำเกษตรกรรมเป็นหลัก ในปี พ.ศ.2521 ได้มีการจัดตั้งศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยน้ำรินเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนลดการปลูกฝิ่น และเริ่มมีการส่งเสริมการเพาะปลูกแบบใหม่ทั้งไม้ผลและไม้ดอก เช่น พลับ ท้อ ใบบัวบก นอกจากปลูกพืชเป็นอาชีพหลักแล้ว ลาหู่บ้านห้วยน้ำรินยังมีอาชีพเสริมอื่นๆ ได้แก่ การรับจ้าง และค้าขาย การเดินทางเข้าถึงหมู่บ้านมีถนนคอนกรีตตัดผ่านถึงในหมู่บ้าน ทำให้การเดินทางสัญจรเป็นไปอย่างสะดวก ภายในหมู่บ้านมีการสร้างศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เป็นศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนประจำหมู่บ้าน เพื่อส่งเสริมให้ลาหู่ในหมู่บ้านสามารถอ่านออกเขียนได้

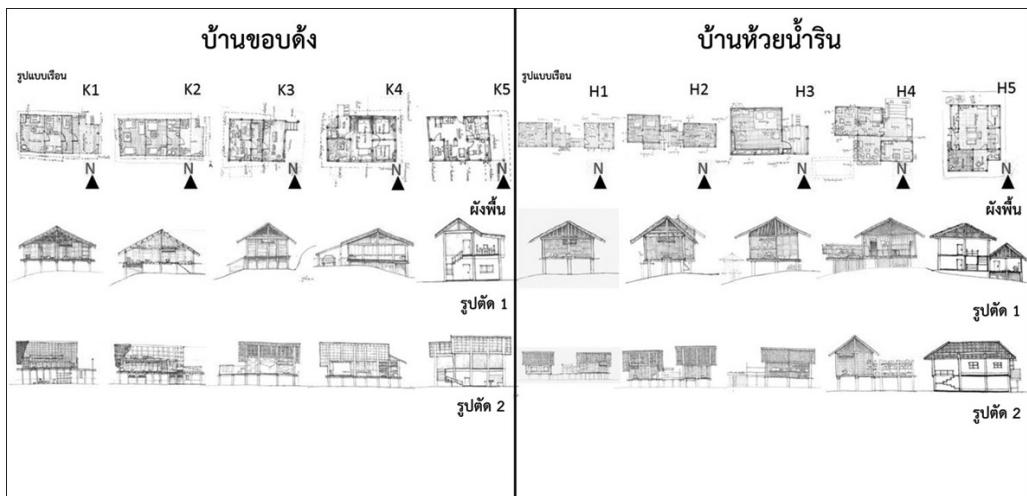

ภาพที่ 5 ผังหมู่บ้านห้วยน้ำริน

จากหมู่บ้านทั้งสองที่ทำการสำรวจพบว่า เป็นพื้นที่ที่มีชาวลาหู่อาศัยอยู่ค่อนข้างหนาแน่น ซึ่งเป็นกลุ่มที่อพยพมาจากประเทศพม่า เข้ามาอยู่ในประเทศไทยมากกว่า 30 ปี ทั้งสองหมู่บ้านในพื้นที่เคยมีอาชีพปลูกฝิ่นมาก่อน ซึ่งถือเป็นพืชที่ผิดกฎหมาย จนกระทั่งมีโครงการหลวงเข้ามาจัดตั้งในพื้นที่ ทำให้ทั้งสองหมู่บ้านได้รับการส่งเสริมพัฒนาในหลายด้าน โดยเฉพาะด้านเกษตรกรรม ทำให้ระบบเศรษฐกิจในชุมชนดี ส่งผลถึงความเป็นอยู่ของลาหู่มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนพบว่า การจัดตั้งโครงการหลวงโดยการเข้ามาส่งเสริมทางด้านอาชีพเกษตรกรรม ทำให้ชาวบ้านมีรายได้มากขึ้น การตัดถนนและไฟฟ้าเข้าถึงทุกหลังคาเรือน สร้างความสะดวกสบายให้กับชาวบ้านในการติดต่อกับโลกภายนอก และวัสดุจากธรรมชาติลดน้อยลง หาได้ยากและมีไม่เพียงพอ ส่งผลให้ชาวบ้านหันมาใช้วัสดุอุตสาหกรรมที่หาซื้อได้ง่าย และมีความแข็งแรงทนทานกว่า นำมาใช้ในการก่อสร้างเรือน ส่งผลให้ขนาดรูปร่างของเรือนปรับเปลี่ยนไปตามขนาดของวัสดุก่อสร้าง ทำให้เรือนลาหู่เปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบเดิม

รูปแบบเรือน

รูปแบบเรือนที่พบจากการศึกษาสามารถจำแนกเป็น 4 ประเภท คือ เรือนแบบดั้งเดิม เรือนแบบดั้งเดิมใช้วัสดุผสมผสาน เรือนแบบประยุกต์หรือต่อเติม และเรือนแบบสมัยใหม่ ทั้ง 4 รูปแบบมีองค์ประกอบของเรือนเหมือนกัน คือ บ้านใด และชานกระเบื้อง หากเป็นเรือนสมัยใหม่ที่สร้างเป็นอาคาร 2 ชั้น บ้านใดอยู่ภายในเรือน ชานกระเบื้องจะเป็นส่วนที่ยื่นออกมาจากตัวอาคาร ไม่ได้ถูกให้ความสำคัญเท่ากับเรือนแบบดั้งเดิม พื้นที่ว่างใต้ชานกระเบื้องพบเห็นเฉพาะในเรือนที่เป็นแบบดั้งเดิมและเรือนแบบขยายที่ไว้สำหรับวางของ ส่วนพื้นที่ใช้สอยในเรือนจะมีส่วนพื้นที่นั่งเล่นและรับแขก โดยในเรือนแบบสมัยใหม่จะมีเครื่องเรือน เช่น โต๊ะ เก้าอี้จัดวางอยู่ ส่วนครัวยังพบกระเบเตาไฟอยู่ในเรือนเกือบทุกรูปแบบ ยกเว้นเรือนสมัยใหม่ที่ไม่พบเห็นกระเบเตาไฟแต่จะเปลี่ยนมาใช้เตาแก๊สเหมือนบ้านร่วมสมัยทั่วไป เพราะการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในการดำเนินชีวิตจากที่เคยอยู่ในเรือนแบบเดิมที่ใช้วัสดุธรรมชาติ มาเป็นเรือนสมัยใหม่ที่เปลี่ยนวัสดุทำให้การก่อเตาไฟในการทำอาหารในเรือนไม่เหมาะสม เพราะควันจากเตาไฟจะทำให้เพดานหรือผนังที่ทำจากวัสดุอุตสาหกรรมมีสีดำจากเขม่าควัน จึงต้องเปลี่ยนมาใช้เตาแก๊สที่เกิดควันไฟได้น้อยกว่าแทน ในส่วนที่ถือว่าสำคัญในเรือนลาหู่คือห้องผีบรรพบุรุษ จะพบในเรือนดั้งเดิมที่ยังคงนับถือผีบรรพบุรุษและเรือนที่มีความพร้อมสำหรับสร้างห้องผีไว้ภายในเรือน โดยลักษณะของห้องผีในเรือนดั้งเดิมจะเป็นห้องที่ทำจากไม้แผ่นขนาด 1x1 เมตร มีประตูปิดมิดชิด 1 บาน ส่วนในเรือนขยายห้องผีจะเป็นแค่กล่องไม้ มีหลายขนาดล๊อคด้วยกุญแจจากภายนอก ในเรือนที่เปลี่ยนศาสนามานับถือศาสนาคริสต์นั้นไม่พบห้องผีภายในจะพบเห็นในเรือนแบบสมัยใหม่

ภาพที่ 6 รูปแบบเรือนที่พบในพื้นที่กรณีศึกษา

ประเด็นที่สนใจของงานวิจัยนี้ คือ การค้นหาปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในประเทศไทย โดยใช้กรณีศึกษาจากกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ที่อาศัยอยู่ทางภาคเหนือตอนบน เพื่อหาความเชื่อมโยงทางด้านมานุษยวิทยา สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม รวมถึงนโยบายการปกครองของท้องถิ่นนั้นๆ โดยลงพื้นที่วิจัยภาคสนาม ทำการศึกษาครอบคลุมถึงองค์ประกอบทางด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ได้แก่ ประเภทของที่อยู่อาศัย วัสดุก่อสร้าง รูปแบบสถาปัตยกรรม การใช้สอยพื้นที่ โครงสร้างบ้าน และองค์ประกอบหมู่บ้าน ได้แก่ การตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้าน ทำเลที่ตั้ง และข้อจำกัดของหมู่บ้าน เมื่อได้ข้อมูลมาแล้ว จึงนำมาวิเคราะห์หาปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

ผลการวิจัย

จากการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นลาหู่ ทั้งจากข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการลงสำรวจภาคสนามของทั้ง 2 หมู่บ้านได้แก่ หมู่บ้านขอบด้ง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ และหมู่บ้านห้วยน้ำริน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ทำให้เห็นว่าลาหู่ได้มีการอพยพมาจากประเทศพม่า ก่อนที่จะเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทย โดยจะตั้งบ้านเรือนอยู่บนพื้นที่ที่เป็นภูเขาสูง และจะมีการย้ายถิ่นฐานอยู่หลายระลอกเพื่อหาทำเลที่เหมาะสม และมีพื้นที่สำหรับทำเกษตรกรรมเพื่อยังชีพ ปัจจุบันหมู่บ้านขอบด้งมีอายุในการตั้งหมู่บ้านมาแล้วกว่า 60 ปี มีประชากรจำนวน 64 หลังคาเรือน ในขณะที่หมู่บ้านห้วยน้ำรินตั้งหมู่บ้านขึ้นในปี พ.ศ.2519 ปัจจุบันมีอายุ 38 ปี มีประชากรจำนวน 89 หลังคาเรือน ทั้งสองหมู่บ้านมีรูปแบบของเรือนแบ่งเป็น 4 รูปแบบ โดยแต่ละรูปแบบมีความแตกต่างกันในหลายด้าน ทั้งด้านลักษณะตัวเรือน วัสดุที่นำมาใช้ก่อสร้าง พื้นที่การใช้งานภายในเรือน และคติความเชื่อต่างๆ ภายในเรือน พบว่า ลักษณะที่อยู่อาศัยของลาหู่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยเกิดจากอิทธิพลจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ซึ่งส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงลักษณะสถาปัตยกรรม ดังภาพที่ 10 ดังนี้

1. อิทธิพลจากปัจจัยภายใน เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากภายในสังคมลาหู่ที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงลักษณะที่อยู่อาศัย ดังนี้

1.1 ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม เดิมทีกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่มีการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานอยู่ตลอดเวลา ก่อนที่จะมีการตั้งถิ่นฐานถาวรขึ้น ลักษณะที่อยู่อาศัยแบบเดิมจึงมีลักษณะไม่คงทนถาวร เน้นสร้างง่าย รวดเร็ว ใช้วัสดุที่ทำได้ง่าย และต้นทุนต่ำ แต่ปัจจุบันทรัพยากรทางธรรมชาติลดน้อยลง ความต้องการด้านที่อยู่อาศัยมีมากขึ้น วัสดุที่นำมาใช้ก่อสร้างลดจำนวนลง ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่หันมาใช้วัสดุสมัยใหม่ที่เกิดจากกระบวนการผลิตทางอุตสาหกรรม มีความคงทนกว่า ใช้ทดแทนวัสดุจากธรรมชาติที่หาได้ยาก ขึ้นมาประยุกต์ใช้ในการสร้างที่อยู่อาศัย ส่งผลให้รูปลักษณ์ภายนอกของสถาปัตยกรรมลาหู่เปลี่ยนแปลงไป ดังภาพที่ 7

ภาพที่ 7 สรุปปัจจัยการเปลี่ยนแปลงด้านสภาพแวดล้อม

1.2 ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางด้านวิถีชีวิต เดิมทีกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่มีวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก อาชีพหลักจึงทำอาชีพเกษตรกรรม ทำไร่ ปลูกฝิ่นและเลี้ยงสัตว์เพื่อการยังชีพ การปลูกฝิ่นที่ถือเป็นรายได้หลักกลายเป็นสิ่งผิดกฎหมาย ลาหู่จึงปรับตัวและได้หันไปทำอาชีพอื่นๆ เช่น รับจ้าง เปิดร้านค้าขายของในชุมชน และปรับปรุงเรือนที่ใช้อยู่อาศัยเป็นโฮมสเตย์ เพื่อตอบสนองต่อนักท่องเที่ยวที่เพิ่มจำนวนมากขึ้น ทำให้วิถีชีวิตแบบเดิมเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลต่อพื้นที่ใช้สอยภายในเรือน ที่ต้องปรับเปลี่ยนให้เข้ากับวิถีชีวิตแบบใหม่ เช่น การต่อเติมส่วนครัวไฟออกจากเรือนที่ใช้อยู่อาศัยเดิม และหันไปใช้เตาแก๊สแทนเตาไฟหรือในบ้านแบบสมัยใหม่ที่สร้างติดพื้นดิน มีห้องน้ำ ห้องครัว และห้องนอน ที่แบ่งเป็นสัดส่วนชัดเจน คล้ายบ้านคนไทยพื้นราบ ทำให้ลักษณะที่ใช้อยู่อาศัยของลาหู่เปลี่ยนแปลงไป

1.3 ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางด้านค่านิยม การที่ลาหู่มีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป เศรษฐกิจภายในครัวเรือนมีฐานะดีขึ้น มีรายได้เพียงพอต่อความต้องการพื้นฐาน ทำให้ค่านิยมของคนในสังคมเปลี่ยนไป เห็นได้จากค่านิยมจากการแสวงหาความมั่นคงทางวัตถุ ต้องการที่ใช้อยู่อาศัยที่มั่นคงถาวร รูปปลัถณ์ทันสมัย ตอบรับกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป แสดงถึงการมีฐานะชนชั้นทางสังคม ส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมลาหู่ที่เปลี่ยนไป ดังภาพที่ 8

ภาพที่ 8 บ้านลาหู่แบบสมัยใหม่ที่พบในหมู่บ้านขอบด้ง (ซ้าย) และหมู่บ้านห้วยน้ำริน (ขวา)

2. อิทธิพลจากปัจจัยภายนอก เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากแรงกระตุ้นจากปัจจัยภายนอกสังคม ที่ส่งผลกระทบต่อลักษณะที่อยู่อาศัยของลาหู่ มีดังนี้

2.1 ปัจจัยการพัฒนาจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งทางด้านสาธารณูปโภค สาธารณูปการ รวมถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของลาหู่ ในด้านการส่งเสริมอาชีพเกษตรกรรม ได้รับการส่งเสริมให้หันมาปลูกพืชผลเมืองหนาวจากโครงการหลวง เนื่องจากทำรายได้ดีกว่า และเหมาะสมต่อสภาพพื้นที่บนภูเขาสูง ทำให้ลาหู่มีฐานะทางการเงินดีขึ้น นอกจากนี้การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา ที่เข้ามาในหมู่บ้าน เป็นผลให้ลาหู่มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ระบบการคมนาคมขนส่งที่สะดวกขึ้น เป็นสาเหตุที่ทำให้ลาหู่หันไปใช้วัสดุสมัยใหม่ทดแทนวัสดุจากธรรมชาติที่ปัจจุบันหาได้ยากขึ้น

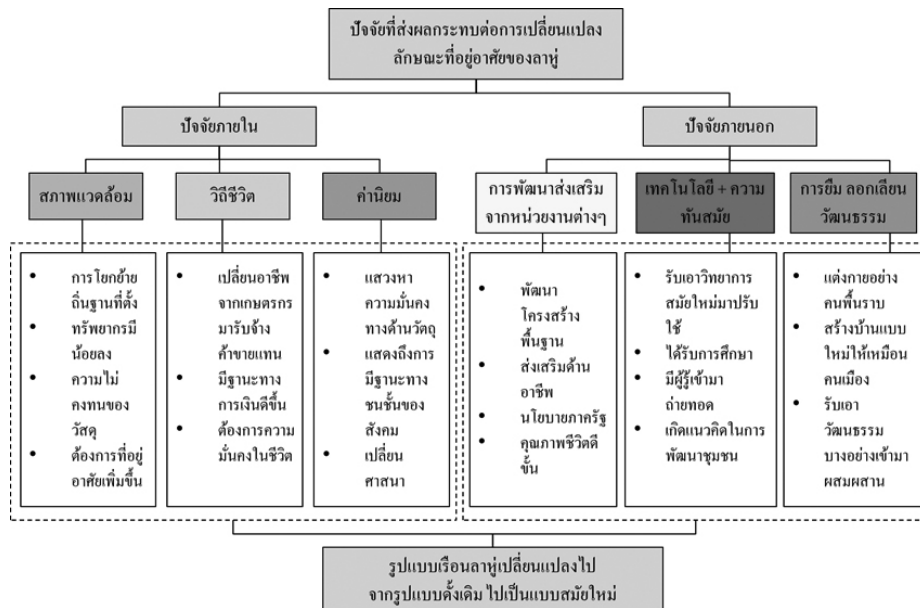
2.2 ปัจจัยทางด้านเทคโนโลยี และความทันสมัย มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรม โดยการรับเอาวิทยาการความรู้ที่ทันสมัย ที่ได้จากสื่อทางโทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต หรือได้จากการศึกษาเล่าเรียนในสถาบันการศึกษา หรือจากผู้มีความรู้จากหน่วยงานต่างๆ เข้ามาถ่ายทอดเทคโนโลยีให้กับคนในชุมชน ส่งผลให้เกิดแนวคิดในการพัฒนาชุมชนให้มีความทันสมัยทัดเทียมกับโลกในยุคปัจจุบัน จึงทำให้วิถีชีวิตแบบเดิมของลาหู่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลกระทบต่อลักษณะที่อยู่อาศัยของลาหู่

2.3 การยืม หรือลอกเลียนวัฒนธรรมข้างเคียงเข้ามาผสมผสาน ที่เห็นได้ชัดคือ ในเรื่องของเครื่องแต่งกาย มีการเปลี่ยนแปลงไปแต่งกายอย่างคนไทยพื้นราบ พบเห็นมากในกลุ่มวัยรุ่น นอกจากนี้ผลกระทบทางด้านลักษณะที่อยู่อาศัยก็มีการเปลี่ยนไปรับเอาวัฒนธรรมกระแสความทันสมัยจากคนไทยพื้นราบเข้ามา ส่งผลต่อรูปแบบเรือนที่เปลี่ยนแปลงไป (ภาพที่ 9) เช่น การสร้างบ้านติดพื้นดิน การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ใช้สอยภายใน การเปลี่ยนวัสดุในการก่อสร้าง และมีการประดับตกแต่งอาคารเพื่อให้ดูสวยงาม โอ่อ่าเหมือนกับบ้านแบบอย่างคนไทยพื้นราบ

ภาพที่ 9 บ้านลาคูแบบสมัยใหม่ที่รับเอาวัฒนธรรมคนไทยพื้นราบมาผสมผสาน

จากผลการวิจัย จะเห็นได้ว่าลาคูได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยประมาณร้อยปีล่วงมาแล้ว ในระยะเวลาที่อยู่ในประเทศไทย มีการรับเอาวัฒนธรรมไทยพื้นราบเข้าไปผสมผสานกับวัฒนธรรมไทยภูเขา ของชนเผ่า ไม่ว่าจะเป็นทางด้านภาษา การแต่งกาย หรือแม้กระทั่งรับเอาวัฒนธรรมการปลูกสร้างเรือนแบบ อย่างคนไทยเข้าไปประยุกต์กับเรือนลาคู ทำให้ในปัจจุบันเรือนลาคูมีรูปแบบเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จากเรือน แบบดั้งเดิม ไปเป็นเรือนแบบสมัยใหม่ จนแทบไม่เหลือเค้าโครงของเรือนแบบดั้งเดิม ทั้งนี้เนื่องมาจากปัจจัยที่ เกิดขึ้นทั้งจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ดังนั้นจึงต้องหันกลับมาให้ความสำคัญกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ลาคู ต้องมีการส่งเสริม อนุรักษ์ และถ่ายทอดความรู้ให้กับคนรุ่นหลัง เพื่อแสดงให้คนรุ่นหลังได้เห็นถึงคุณค่า ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นลาคู ที่มีลักษณะเฉพาะทางด้านกายภาพและองค์ประกอบของเรือนที่โดดเด่น ที่ไม่ สามารถพบเห็นได้ในกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ

ภาพที่ 10 แผนภูมิแสดงปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นลาคู

ข้อค้นพบเพื่อนำไปสู่การสังเคราะห์

พลวัตของสังคมและวัฒนธรรม อาจจะมีการพัฒนา การเปลี่ยนแปลง และความไม่ต่อเนื่องของการพัฒนาที่เกิดขึ้นได้ทุกเมื่อ แต่หากจะดำรงไว้ซึ่งความภาคภูมิใจของตน ของชาติพันธุ์ ของชนเผ่า พลวัตทางวัฒนธรรม จำเป็นต้องอาศัยคนรุ่นใหม่ ลูกหลานที่ตระหนักถึงบรรพบุรุษ รากเหง้า ซึ่งบางครั้งอาจจะถูกละเลยทอดทิ้ง แต่บางครั้งก็อาจถูกโหยหาความเป็นอัตตาของตน การรักษาอนุรักษ์ควรมีสำนึกถึงการดำรงไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรม โดยเจ้าของวัฒนธรรมที่จะเก็บรักษาบางอย่าง ละทิ้งบางอย่าง และอยู่ร่วมกับสังคมโลก สังคมอาเซียนอย่างผสมกลมกลืน

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ภายใต้โครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต สกว. ด้านมนุษยศาสตร์ – สังคมศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ 2557 ตามสัญญาเลขที่ MTG57Z0030 และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เอกสารอ้างอิง

- Charoensuppakul, A. (1985). **Phaenphab tam baeb kan sukka sathapattayakam phuenthin nai prathet Thai**. (In Thai) [Diagram of the study of vernacular architecture in Thailand]. Bangkok: Meka place.
- Jarasakon, L. (2014). **Sathapattayakam phuenthin Lahu lae karn plian plaeng nai phuen tee phaknuea ton bon khong Thai**. (In Thai) [Vernacular architecture of Lahu and the change in Upper northern areas] (Master's thesis). Chiang Mai: Faculty of Architecture, Chiang Mai University.
- Office of the Royal Society. (2012). **Phojananukrom chabap Ratchabandittayasathan** (in Thai) [Royal institute dictionary]. Bangkok: Nanmee Publications.
- Sateerasinlapin, S. (1984). **Panha karn sueksa khong chaokao phao Musoe nai boriwen doi Musoe Changwat Tak**. (In Thai) [The problem of the Lahu tribe in Doi Muser, Tak province] (Master's thesis). Bangkok: Mahidol University.
- Sirisai, S. (1999). **Saranukrom klum chat ti phan Lahu**. (In Thai) [Encyclopedia of Lahu ethnic groups]. Bangkok: Institute of Language and Culture for Rural Development, Mahidol University.
- Sisuro, V. (2000). **Sathapattayakam phuenthin nan samkhan chanai nai khwam laklai nai ruean phuenthin Thai**. (In Thai) [Significance of vernacular architecture in the diversity of Thai traditional houses]. Bangkok: Silpakorn University.
- Walker R. A., (Ed.). (1995). **Mvuh Hpa Mi Hpa: creating heaven, creating earth: an epic myth of the Lahu people in Yunnan**. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Wongprasert, S. (1983). **Ban Muser**. (In Thai) [Muser House]. Chiang Mai: Tribal Research and Cultural Institute.